

मराठी साहित्य, संस्कृती आणि इतिहास- वर्तमान काळातील खरे सोने

शोधार्थी “भंडारकर अजिंक्य मोहनराव”

ओ पी जे एस युनिवर्सिटी, चुरू राजस्थान

गोषवारा

साहित्य निर्मिती! वळ कयक्तिक प्रयत्न नव्हते तर सामूहिक किंवा कॉर्पोरेट किंवा कौटुंबिक प्रयत्न होते प्रयत्न, नामदेव आणि रकाकुंभार यांच्या घराण्यातील ठराविक उदाहरणे! तेथे होते समाजाच्या प्रत्येक थरातील संत आणि लेखक! ईडी मि माळी, सोनार व्ळि त्कालीन साहित्य निर्मितीत कुंभार, अगदी महार यांचाही वाटा होता! पा प्रकारे द मराठी साहित्याचा सुरुवातीचा काळ हा 'पुनर्जागरणाचा काळ' म्हणता येईल! तिथे होता तेराव्या शतकातील साहित्यिक पुनरुज्जीवन!

प्रास्ताविक

आग्निटीशांचे आगमन आणि पाश्चिमात्य विचारप्रवाहांशी ंप प्रयत्न अध्यात्मवादाच्या विचारांवर केंद्रित होते! हा काही प्रमाणात संस्कृतचा वारसा होता आणि म क्युगीन काळातील प्राकृत साहित्य! -तर-लौकिकतेच्या विचारांनी ताबा घेतला होता मराठी लेखकांची मने! हे त्यावेळच्या राजकीय आणि सामाजिक परिस्थितीमुळे झाले असावे! धद्ध धर्म हळूहळू नाहीसा झाला होता पण लोकांच्या मनावर त्याची छाप सोडली होती! दविरोधी प्रभाव तेथे होते, परंतु कोणत्याही प्रकारे चांगले नव्हते! शंकराचार्य (इ। 800) यांनी केले धद्ध धर्माच्या शेवटच्या खुणा विरोध करतात, परंतु हे करत असताना त्यांनी एक प्रकारचे त्वज्ञान पसरवले जे -तर-लौकिकतेकडे प्रवृत्तीचा अधिक प्रचार केला! त्यानंतर आलेले आचार्य रामानुज आणि इतरांनी वरील मध्ये काही बदल केले आणि त्यांचे स्वतःचे त्वज्ञान तयार केले, परंतु सर्वसाधारणपणे

जगाकडे पाहण्याचा दृष्टीकोन तसाच राहिला! त्यानंतरच्या काळात पुन्हा मुस्लिमांची आक्रमणे झाली! या आक्रमणांनी आणले त्यांच्या पार्श्वभूमीवर धार्मिक आणि सामाजिक बाबींमध्ये नेहमीचा गोंधळ! अभंगात नामदेव त्याची, मुस्लिम आक्रमणांमुळे झालेल्या त्रासदायक परिस्थितीबद्दल तक्रार करते! 2 तेथे होते या शक्ती जमा झाल्या आणि चे मन वळवण्यात यशस्वी झाले योदेवमहा विलासु जो सकला काळ निवासु! न्यायतेम कोशी कहातिषु, ्री रामचंद्र डी!एन! छ! XVIII 1804! 2 तुकीम मूर्ती फोडल्या! 10 महाराष्ट्र राज्य गॅझेटियर सांसारिक जगाच्या व्यवहारांपासून दूर असलेले लोक!

निवृत्ती, ज्ञानेश्वर आणि सत्यमलनाथ आणि इतर! तिसरी श्रद्धा होती आदि-नारायण आणि ती नामदेव, गोरा आणि इतर अनेक नामवंत संतांनी त्याचा दावा केला होता! या तीन श्रद्धा

महाराष्ट्री प्राकृत ही दक्षिणेकडील प्राकृत होती जी नर्मदा आणि गोदावरीच्या काठावर बोलली जात होती!! वेगळी भाषा म्हणून महाराष्ट्रीचे सर्वांत जुने उदाहरण BC अंदाजे तिसऱ्या शतकातील आहे: पुणे जिल्ह्यातील जुन्नर येथील नाणेघाट येथील गुहेत सापडलेला दगडी शिलालेख ब्राह्मी लिपी वापरून महाराष्ट्रामध्ये लिहिला गेला होता! मराठीला अभिजात दर्जा मिळवून देण्यासाठी महाराष्ट्र राज्य सरकारने नेमलेल्या समितीने मराठी किमाट्ट राज्य सरकारने नेमलेल्या समितीने मराठी किमाऑँअु २ ऑँऑँ मराठी, महाराष्ट्री चे व्युत्पन्न, बहुधा सातारा येथे सापडलेल्या 739 CE ताम्रपटातील शिलालेखात प्रथम पेकले आमाणि! 11 The शतकाच्या उत्तरार्धात असलेल्या शिलालेखांमध्ये मराठीचे वैशिष्ट्य आहे, जे सहसा या शिलालेखांमध्ये मराठीचे वैशिष्ट्य आहे, जे सहसा या शिलालेखांमध्ये संवराठ सर्वांत जुने मराठी-केवळ शिलालेख हे शिलाहार राजवटीत जारी केलेले आहेत, ज्यात इ।स। रायगड जिल्ह्यातील आक्षी तालुक्यातील 1012 CE दगडी शिलालेख आणि दिवे येथील 1060 किंवा 1086 CE श्रवणबेळगोला येथील 1118 CE चा 2 ओळींचा मराठी शिलालेख होयसळांनी दिलेल्या अनुदानाची नोंद करतो! हे शिलालेख असे सूचित करतात की बाराव्या शतकापर्यंत मराठी ही प्रमाणित लिखित भाषा होती! तथापि, 13 श्या शतकाच्या उत्तरार्धापर्यंत मराठीत कोणतेही वास्तविक साहित्य निर्माण झाल्याची नोंद नाही! 12 शतकापर्यंत मराठी ही प्रमाणित लिखित लाषा होती असे पुराव्यांवरून दिसून येते! तथापि, मराठीतील वास्तविक साहित्याचे सर्वांत जुने रेकॉर्ड केवळ 13 व्या शतकाच्या उत्तरार्धात आढळतात! सुरुवातीच्या मराठी साहित्याचा उदय सेउना (यादव) राजवटीत झाला, कारण काही विद्वानांनी अथे सिद्ध केउना (यादव) राजवटीत झाला, कारण काही विद्वानांनी अथे सिद्ध केले मानो के मानो के मोन के मोन हे केले आहे 5! यादवांनी मराठीला सामान्य लोकांशी संपर्क साधण्यासाठी महत्त्वाची भाषा मानली , ि यादवांच्या राजवटीच्या शेवटच्या अर्धशतकात मराठीने कन्नड आणि संस्कृत या शिलालेखांची प्रमुख भाषा म्हणून ज तथापि, यादवांच्या राजघराण्याने राज्याच्या निधीतून मराठी साहित्य न सुरुवातीचे मराठी साहित्य मुख्यतः धार्मिक आणि तात्विक स्वरूपाचे होते, आणि महानुभाव आणि वेंको के सांगी शेवटच्या तीन यादव राजांच्या कारकिर्दीत पद्य व गद्य, ज्योतिष, वैद्यक, पुराणे, वेदांत, राजे व दरबारी विपितांना वाहांत! नलोपाख्यान, रुक्मिणीस्वयंवर आणि श्रीपतीची ज्योतिषरत्नमाला (१०३ ९) ही काही उदाहरणे आहेत! महानुभाव पंथाचे भास्करभट्ट बोरीकर हे मराठीत स्तोत्रे रचणारे पहिले ज्ञात कवी आहेत!

- 1 इंगोले, कृष्णा (संपा), ग्रामीण साहित्य आणि वास्तव (डॉ. द. ता. भोसले गौरव ग्रंथ), स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे, २०११. कदम, महेंद्र; जाधव, वामन व सहलेखक (संपा), माती आणि संस्कृती (प्रा. द. ता. भोसले साहित्य समीक्षा), बळीवंश प्रकाशन, नांदेड, २०१३.

ज्ञानेश्वर (1275-1296) हे पहिले मराठी साहित्यिक होते ज्यांचा व्यापक वाचकवर्ग आणहि खोल। अमृतानुभव आणि भावार्थ दीपिका (ज्ञानेश्वरी म्हणून प्रसिद्ध) ही त्यांची प्रमुख कामे आहेत। 9^{वा}वार्थ दीपिका हे भगवद्गीतेवरील 9000 जोडप्यांचे दीर्घ भाष्य आहे। विष्णू सखाराम खांडेकर (1889-1976) यांच्या ययातीने त्यांना 1975 चा ज्ञानपीठ पुरस्कार मिळवून दिला। त्यांनी इतर अनेक कादंबऱ्या, लघुकथा, निबंध इत्यादीही लिहिले। डॉन ध्रुव (दोन ध्रुव), उल्का (उल्का), क्रौंचवध, या त्यांच्या प्रमुख कलाकृती आहेत। जललेला मोहर, अमृतवेल।

वसंत कानेटकर, कुसुमाग्रज आणि विजय तेंडुलकर यांसारख्या साहित्यिकांनी 1960 आणि 1970 च्या दशकात मराठी नाटकाची भरभराट झाली। मराठी साहित्यातील संवेदनशीलतेतील प्रमुख प्रतिमान बदल [उद्धरण आवश्यक] चाळीसच्या दशकात बी।एस।च्या आधुनिकतावादी कवितेने सुरू झाला। मर्ढेकर! पन्नासच्या दशकाच्या मध्यात लिटिल मॅगझिन चळवळीने जोर पकडला। त्यात गैर-अनुरूप, मूलगामी आणि प्रायोगिक लेखन प्रकाशित केले। लिटल मॅगझिन चळवळीमुळे दलित साहित्य चळवळीलाही बळ मिळाले। या मूलगामी चळवळीवर बाबासाहेब आंबेडकरांच्या तत्त्वज्ञानाचा प्रभाव होता आणि त्यांनी साहित्यिक प्रतिष्ठानला आव्हान दिले होते जे मुख्यत्वे मध्यमवर्गीय, शहरी आणि उच्च जातीचे लोक होते। लिटल मॅगझिन चळवळीने अनेक नामवंत लेखकांना जन्म दिला। भालचंद्र नेमाडे हे प्रसिद्ध कादंबरीकार, समीक्षक आणि कवी आहेत। शरद राणे हे सुप्रसिद्ध बालसाहित्यिक व्यक्ती आहेत। अरुण कोलटकर, दिलीप चित्रे, नामदेव ढसाळ, वसंत आबाजी डहाके आणि मनोहर ओक हे उल्लेखनीय कवी आहेत। भाऊ पाध्ये, विलास सारंग, श्याम मनोहर, सुहास शिरवळकर आणि विश्राम बेडेकर हे सुप्रसिद्ध कथाकार आहेत।

नव्वदच्या दशकात श्रीधर तिळवे यांच्या कविता आणि समीक्षेने आणि सौष्ठव, अभिधानांतर आणि शब्दवेध यांच्याशी संबंधित कवींच्या कवितांमधून आणखी एक महत्त्वपूर्ण बदल संवेदनशीलता सुरू झाली। नव्वदच्या दशकानंतर या 'नवीन मासिक चळवळीला' गती मिळाली आणि उत्तरआधुनिकता आणि राष्ट्रवादाच्या विरोधात उभे राहिलेले श्रीधर तिळवे यांच्यासारखे कवी आणि मन्या जोशी, हेमंत दिवटे, सचिन केतकर, मंगेश नारायणराव काळे, सलील वाघ, मोहन बोरसे, नितीन कुलकर्णी, यांसारखे कवी। नितीन अरुण कुलकर्णी, वर्जेश सोळंकी, संदीप देशपांडे, वसंत गुर्जर ज्यांनी उत्तर-आधुनिक जीवनाच्या नव्या क्षेत्रांना स्पर्श केला। मराठी साहित्यातील संवेदनशीलतेतील प्रमुख प्रतिमान बदल [उद्धरण आवश्यक] 2चाळीसच्या दशकात बी।एस।च्या आधुनिकतावादी कवितेने सुरू झाला। मर्ढेकर! पन्नासच्या दशकाच्या मध्यात लिटल मॅगझिन चळवळीने जोर पकडला। त्यात गैर-अनुरूप, मूलगामी आणि प्रायोगिक लेखन प्रकाशित केले। लिटल मॅगझिन चळवळीमुळे दलित साहित्य चळवळीलाही बळ मिळाले। या मूलगामी चळवळीवर बाबासाहेब आंबेडकरांच्या तत्त्वज्ञानाचा प्रभाव होता आणि त्यांनी साहित्यिक प्रतिष्ठानला आव्हान दिले होते जे मुख्यत्वे मध्यमवर्गीय,

2 मराठी: मराठीला अभिजात भाषेचा दर्जा मिळावा यासाठी कोलाहल वाढला। मुंबई बातम्या - टाइम्स ऑफ इंडिया ". द कोटिडियन रिव्होल्यूशन: व्हर्नाक्युलरायझेशन, रिलिजन आणि भारतातील प्रीमॉडर्न सार्वजनिक क्षेत्र. कोलंबिया युनिव्हर्सिटी प्रेस. ख्रिश्चन ली नोव्हेट्झके (2016). द कोटिडियन रिव्होल्यूशन: व्हर्नाक्युलरायझेशन, रिलिजन आणि भारतातील प्रीमॉडर्न सार्वजनिक क्षेत्र. कोलंबिया युनिव्हर्सिटी प्रेस.

शहरी आणि उच्च जातीचे लोक होते! लिटिल मॅगझिन चळवळीने अनेक नामवंत लेखकांना जन्म दिला! भालचंद्र नेमाडे हे प्रसिद्ध कादंबरीकार, समीक्षक आणि कवी आहेत! शरद राणे हे सुप्रसिद्ध बालसाहित्यिक व्यक्ती आहेत! अरुण कोलटकर, दिलीप चित्रे, नामदेव ढसाळ, वसंत आबाजी डहाके आणि मनोहर ओक हे उल्लेखनीय कवी आहेत! भाऊ पाध्ये, विलास सारंग, श्याम मनोहर, सुहास शिरवळकर आणि विश्राम बेडेकर हे सुप्रसिद्ध कथाकार आहेत! अभिनांतर प्रकाशन, टाइम अँड स्पेस, पॉप्युलर प्रकाशन, नवता प्रकाशन यांनी प्रकाशित केलेले काव्यसंग्रह आणि अभिनांतर मासिकाचे नियमित अंक आणि सौष्ठव, शब्दवेधचे अनियमित अंक हे मराठी कवितेला जागतिक स्तरावर नेणारे आहेत! समकालीन मराठी कविता ही अरुण काळे, भुजंग मेश्राम यांसारख्या दलित लहरी कवींची आणि प्रवीण बांदेकर, श्रीकांत देशमुख आणि वीरधवल परब यांसारख्या नवीन देशी कवींची कविता आहे!

नामदेव, भक्ती संत आणि ज्ञानेश्वरांचे समकालीन हे या काळातील दुसरे महत्त्वाचे साहित्यिक आहेत! नामदेवांनी मराठी तसेच हिंदीत धार्मिक गीते रचली; त्यांच्या काही हिंदी रचना शिखांच्या पवित्र पुस्तकात समाविष्ट आहेत, गुरु ग्रंथ साहिब! 3 एी एक सुरुवातीचे मराठी लेखक मुकुंदराजा होते, ज्यांनी विवेकसिंधू आणि परममृता लिहिली! दोन्ही ग्रंथ अद्वैत तत्त्वज्ञानाशी संबंधित आहेत! काही पूर्वीच्या विद्वानांनी त्याला 12 व्या शतकात सांगितले, आणि विवेकसिंधू हा मराठीतील पहिला साहित्यिक ग्रांथीतील पहिला साहित्यिक ग्रांथीतील पहिला साहित्यिक ग्री क 118 तथापि, बहुतेक भाषिक इतिहासकार आता मुकुंदराजाच्या 14 व्या शतकात किंवा नंतरचे आहेत: विवेकसिंधू बहुधा लीलाही लीलाही लीलावितित आहेत!

सहमनी सल्तनत (१३४७-१५२७) आणि विजापूर सल्तनत (१५२७-१६८६) च्या कीकेरो मानराहातो ज्ञानेश्वरांचे मुख्य उत्तराधित वव हव दख्खनवरील इस्लामी आक्रमणानंतर विस्मरणात गेलेली ज्ञानेश्वरीची अस्सल, संपादित आवृत्ती त्यांनी उपली त्यांनी भागवत पुराणाशी संबंधित अनेक अभंग (भक्ती कविता), कथा आणि किरकोळ कामे देखील लिहिली त्यांनी एकनाथी भागवत, भावार्थ रामायण, रुक्मिणी स्वयंवर हस्तमलक आणि भारुड लिहिले! दासोपंत हे या काळातील आणखी एक किरकोळ परंतु एकनाथांचा नातू मुक्तेश्वर (१५७४-१६४५) यानेही मराठीत महाभारताच्या अनुवादासह अने अनेक ग्रेस्वर!

गोव्यातील ख्रिश्चन धर्मप्रचारक थॉमस स्टीफन्स यांनी लिहिलेले क्रिस्टा पुराण हे पहिले 1616 मध्ये प्रकारा! मराठी भाषिक मराठ्यांनी 17 व्या शतकात स्वतःचे राज्य निर्माण केले! या काळात मराठी साहित्याच्या विकासाला वेग आला! जरी त्यांचा नेता, शिवाजी महाराज, 1674 मध्ये औपचारिकपणे राजा म्हणून राज्याभिषेक झाला होता, तरीही ते काही काळ पश्चिम महाराष्ट्रातील मोठ्या क्षेत्राचे वास्तविक शासक होते! सुरुवातीच्या मराठा काळातील सुप्रसिद्ध कवी! वच (आधळ

3 इंगोले, कृष्णा (संपा), ग्रामीण साहित्य आणि वास्तव (डॉ. द. ता. भोसले गौरव ग्रंथ), स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे, २०११. कदम, महेंद्र; जाधव, वामन व सहलेखक (संपा), माती आणि संस्कृती (प्रा. द. ता. भोसले साहित्य समीक्षा), बळीवंश प्रकाशन, नांदेड, २०१३

हआधरठव आध पआधरठठआधआधआध पआधरठठ आधआध ठठरठठ आधआध पआधरठठ आधआध त्यांच्या समकालीन समर्थ राा.

18 व्या शतकात, यथार्थदीपिका (वामन पंडित यांनी), नलादमयंती स्वयंवर (रघुनाथ पंडित), पांडव प्रताप, हरिविजय, रामविजय (श्रीधर पंडित यांनी केलेले) आणि महाभारत (मोरोपंत यांनी केलेले भाषांतर) यांसारख्या अनेक प्रसिद्ध ग्रंथांची निर्मिती झाली! मऱ्या मराठी साहित्याच्या ऐतिहासिक विभागात बखर आणि कटवांचा समावेश होता! 9ेशवे राजवटीत कृष्ण दयार्षव आणि श्रीधर हे इतर प्रमुख कवी होते! भक्ती संतांची चरित्रे लिहिणारे लेखक महिपतीही याच कालखंडातील होते

ब्रिटिश औपनिवेशिक कालखंडात (ज्याला मॉडर्न पीरियड माणेही म्हणतात) ख्रिश्चन मिशनरी विल्यम केरी पारियक पारूपनक्याचे पारिशनच्या कॅरीच्या शब्दकोशात कमी नोंदी होत्या आणि मराठी शब्द त्या वेळी प्रचलित मोडी लिपीऐवजी देवनागीत 5 हो! कॅरी यांनी 1811 आणि 1820 मध्ये अनुक्रमे बायबलच्या नवीन आणि जुन्या कराराचे मराठीत भाषांतर केलेली एक सुरुवातीचे मराठी लेखक मुकुंदराजा होते, ज्यांनी विवेकसिंधू आणि परममृता लिहिली! दोन्ही ग्रंथ अद्वैत तत्त्वज्ञानाशी संबंधित आहेत! [11] काही पूर्वीच्या विद्वानांनी त्याला 12 व्या शतकात सांगितले, आणि विवेकसिंधू हा मराठीतील पहिला साहित्यिक ग्राठीतील पहिला साहित्यिक ग्राठीतील पहिला साहित्यिक ग्राठीतील साहित्यिक ग्री क 118 तथापि, बहुतेक भाषिक इतिहासकार आता मुकुंदराजाच्या 14 व्या शतकात किंवा नंतरचे आहेत: विवेकसिंधू बहुधा लीलाही लीलाही लीलावितित आहेत!4

सहमनी सल्लतनत (१३४७-१५२७) आणि विजापूर सल्लतनत (१५२७-१६८६) च्या कीकेरो मानराहातो ज्ञानेश्वरांचे मुख्य उत्तराधित वव हव दख्खनवरील इस्लामी आक्रमणानंतर विस्मरणात गेलेली ज्ञानेश्वरीची अस्सल, संपादित आवृत्ती त्यांनी उपली त्यांनी भागवत पुराणाशी संबंधित अनेक अभंग (भक्ती कविता), कथा आणि किरकोळ कामे देखील लिहिली त्यांनी एकनाथी भागवत, भावार्थ रामायण, रुक्मिणी स्वयंवर हस्तमलक आणि भारुड लिहिले! दासोपंत हे या काळातील आणखी एक किरकोळ परंतु एकनाथांचा नातू मुक्तेश्वर (१५७४-१६४५) यानेही मराठीत महाभारताच्या अनुवादासह अने अनेक ग्रेस्वर1831 मध्ये कॅप्टन जेम्स थॉमस मोल्सवर्थ आणि मेजर थॉमस कॅंडी यांनी व्यापक मराठी-इंग्रेशिली शोहान मराठी-इंग्रेशिली! हे पुस्तक प्रकाशित होऊन सुमारे दोन शतके होऊनही अद्याप मुद्रित आहे! वसाहतवादी अधिकाऱ्यांनीही मोल्सवर्थच्या नेतृत्वाखाली मराठीचे प्रमाणीकरण करण्याचे काम केले! त्यांनी या कामासाठी पुण्यातील ब्राह्मणांचा वापर केला आणि शहरातील या जातीद्वारे बोलल्या जाणार्या संस्कृत प्राबल्य बोलीचा मराठीसाठी प्रमाणित

4 हार्टमुट शार्टे, संस्कृतचे प्राध्यापक एमेरिटस, कॅलिफोर्निया विद्यापीठ, लॉस एंजेलिस, यूएसए यांनी त्यांच्या "अ हिस्ट्री ऑफ इंडियन लिटरेचर - ग्रामॅटिकल लिटरेचर" या पुस्तकानुसार, पहिल्या मराठी व्याकरणाचे लेखक वेंकट माधव होते, जे फोर्ट सेंट येथे व्याख्याते होते. जॉर्ज कॉलेज, मद्रास (आता चेन्नई). वेंकट माधव यांची मराठीवरील तीन कामे (तंजोरच्या तत्कालीन मराठा वसाहतीत बोलल्याप्रमाणे) वळ वळ ल ं ं ल ल त्यांचे मराठी व्याकरण पुस्तक "महाराष्ट्र प्रयोग चंद्रिका" हे सर. 1827. यात संस्कृतमध्ये 227 सूत्रे आहेत आणि त्यात संस्कृत भाष्य, माी संस्कृत विभाग देवनागरी लिपीत तर मराठी मोडी लिपीमध्ये लिहिलेला आहे.

बोली म्हणून स्वीकार केला! ख्रिश्चन मिशनर्यांनी मराठी साहित्यात पाश्चात्य रूपांचा परिचय करून दिला! [पीप 1] पहिल्या मराठी कादंबऱ्यांपैकी १९३९ मध्ये विश्राम बेडेकर यांनी लिहिलेल्या आणि प्रकाशित! यावेळी मराठीला मराठी नाटकाने सक्षमपणे मदत केली! 'संगीत नाट्य' किंवा म्युझिकल्स नावाचा वेगळा प्रकारही होता! पहिले नाटक व्ही!ए! 1843 मध्ये भावे यांचे सीता स्वयंवर! नंतर किल्लोस्कर (1843-85) आणि जी!बी! देवल (1854-1916) यांनी रोमँटिक सुगंध आणि सामाजिक सामग्री आणली! पण कृष्णाजी प्रभाकर खाडिलकर (1872-1948) यांनी त्यांच्या बंदी असलेल्या किचका वध (1910) नाटकाने राजकीय डेस्य नाटाटा नाटेट नावे यानंतर राम गणेश गडकरी आणि प्रल्हाद केशव अत्रे यांच्यासारखे दिग्गज होते!

केशवसुत, बालकवी, गोविंदाग्रज यांसारख्या आधुनिक कवींनी आणि रविकिरण मंडळाच्या कवींनी (जसे की माधव ज्युलियन) रोमँटिक आणि व्हिक्टोरियन इंग्रजी कवितांचा प्रभाव असलेल्या कविता लिहिल्या! हे मुख्यत्वे भावनिक आणि गीतात्मक होते! प्रसिद्ध विडंबनकार आणि राजकारणी प्रल्हाद केशव अत्रे यांनी त्यांच्या 'झेंडूची फुले' या काव्यसंग्रडेरि पपंग

साने गुरुजी (1899-1950) यांनी मराठीतील बालसाहित्यात योगदान दिले! आईयामची आई, अस्तिकंदगोडे शेवता ही त्यांची प्रमुख कामे! त्यांनी अनेक वेस्टर्न क्लासिक्सचे भाषांतर आणि सोप्या भाषेत भाषांतर केले आणि गोडे गोष्ठी (गोड कथाक्ास ६ जानेवारी १८३२ रोजी एल्फिन्स्टन कॉलेजचे बाळशास्त्री जांभेकर यांनी दर्पण हे पहिले मराठी-इंग्रजी पाक्षिक सुरू केले!

24 ऑक्टोबर 1841 रोजी गोविंद विठ्ठल कुंटे यांनी प्रभाकरची सुरुवात केली! कुंटे हे पहिले व्यावसायिक मराठी पत्रकार होते! प्रभाकर यांनी भारतीय कला आणि संस्कृतीचा गौरव केला! अमेरिकन मिशनर्यांनी 1842 मध्ये ज्ञानोदय नावाचे मराठी मासिक सुरू केले ज्यामध्ये हिंदू धर्माचा अपमान केला गेला परंतु त्यात विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाशी संबंधित लेखही होते! [20] हे मासिक आजही छापले जाते! 12 फेब्रुवारी 1849 रोजी पुण्यात ज्ञानप्रकाशाची सुरुवात झाली! सुरुवातीच्या काळात त्याचे संपादन कृष्णराज त्र्यंबक रानडे यांनी केले होते! 1904 पर्यंत ते साप्ताहिक प्रकाशित झाले, तेव्हा ते दैनिक बनले! 1951 मध्ये त्याचे प्रकाशन बंद झाले! जर्नलने शिक्षण आणि सामाजिक सुधारणांचा पुरस्कार केला! लोकप्रिय मराठी कादंबरीकार हरी नारायण आपटे यांनीही त्याचे संपादक म्हणून काम केले! महादेव गोविंद रानडे आणि गोपाळ कृष्ण गोखले यांचा समावेश होता! १८६२ मध्ये इंदुप्रकाश या द्विभाषिक जर्नलची मुंबईत स्थापना झाली! त्याचे संपादन एम!जी! रानडे यांनी हिंदू धर्मातील सनातनीपणावर टीका केली आणि सामाजिक सुधारणांचे आवाहन केले! 1877 मध्ये ज्योतिबा फुले आणि कृष्णराव भास्कर यांनी दलित उत्थान चळवळीचा एक भाग म्हणून दीनबंधूची सुरुवात केली! दीनबंधू हे फुले यांनी स्थापन केलेल्या सत्यशोधक समाजाचे अंग होते! इतर उल्लेखनीय सुरुवातीच्या मराठी नियतकालिकांमध्ये जगन्मित्र (रत्नागिरीचे), शुभ सुचक (साताऱ्याचे), वर्तमान दीपिका आणि वर्तमान संग्राह यांचा समावेश होतो!

सध्याचे लेखन, रेखाटनात्मक आणि प्रास्ताविक स्वरूप, एकविसाव्या शतकातील मराठी साहित्यातील घडामोडींचे प्रविद्धिपन्दिपरविद्धिपन्दिपरक्षकदे संविद्धि संवत्सक! यात कविता, कादंबरी, लघुकथा, नाटक, प्रवास लेखन साहित्यिक टीका यासारख्या आवश्यक साहित्य प्रकारांवर ते प्रातिनिधिक, वस्तुनिष्ठ किंवा तटस्थ असल्याचा कोणताही दावा करत नाही किंवा ते सर्वसमावेशक असल्याचा कोणताही दावा करत नाही किंवा ते सर्वसमावेशक असल्याचा कोणताही दावा करत नाही किंवा ते सर्वसमावेशक अदीती षाहीतीष्याचे! उदारीकरणानंतरचा आणि जागतिकीकरणाचा संदर्भ हा एक महत्त्वाचा ऐतिहासिक विकास आहे ज्याने ज्या सामाजिक आणि सांस्कृतिक स्पेक्ट्रममधून लेखक उदयास आले आहेत त्या सर्व भाषा, वृत्ती, शैली आणि थीम यांना आकार देण्यात निर्णायक भूमिका बजावली आहे! पा प्रकारे, लेखकांचे स्थान, त्यांच्या पिढ्या आणि त्यांच्या वृत्तीच्या दृष्टीने समकालीन काळ विषम आहे!

जागतिकीकरण, उदारीकरण आणि खाजगीकरणामुळे झालेल्या प्रचंड सांस्कृतिक आणि सामाजिक परिवर्तनाच्या दबावाखाली एकोणीस नव्वदच्या दशकात मराठी कवितेच्या भाषेत लक्षणीय बदल झाला! एकोणिसाठ आणि सत्तरच्या दशकातील लिटिल मॅगझिन चळवळींचा वारसा आणि त्यापलीकडे जाण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या 'नव्या लिटिल मॅगझिन' चळवळीच्या पुनरुत्थानावर एकोणिसाठच्या दशकातील कविता किंवा 'नवोदतोत्तर' कविता उदयास आली! कवितेची भाषा पुन्हा शोधून तो वारसा! नव्वदच्या दशकातील नवीन छोटी मासिके जसे 'शब्दवेध' (संपादक रमेश इंगळे उत्राडकर आणि डी! जी! काळे, बुलडाणा), 'अभिधा' (संपादक हेमंत दिवटे, मुंबई), 'साक्षात्' (संपादक रमेश राऊत, औरंगाबाद)) आणि 'सौष्ठव' (संपादक श्रीधर तिळवे, मुंबई) यांनी सलील वाघ (जन्म 1967), मंगेश काळे (जन्म 1966), संजीव खांडेकर (जन्म 1958), मन्या जोशी (जन्म 1958) यांसारख्या उदयोन्मुख आवाजांच्या संपूर्ण पिढीला व्यासपीठ उपलब्ध करून दिले हेमंत दिवटे, श्रीधर तिळवे (1964), सचिन केतकर (1972), इतर अनेक! भुजंग मेश्राम (1959-2007), अरुण काळे (1954-2008), मलिका अमरशेख (जन्म 1957), प्रज्ञा पवार (जन्म 1966) आणि कविता महाजन (1967-2018) यांसारख्या कट्टर दलित आदिवासी आणि स्त्रीवादी कवयित्रींनी उत्तेजक लेखन सुरूच ठेवले! या काळात कविता! यातील अनेक कवींनी लिटिल मॅगझिनमधून लेखन सुरू ठेवले असले तरी त्यांचे संग्रह एकविसाव्या शतकालेल्या पहिन्दी पहिन्दी या नवीन कवितेचा इंग्रजी अनुवादातील एक काव्यसंग्रह 2005 मध्ये लाइव्ह अपडेट: या नावाने प्रकाशित आरिके के पानी पानी समकालीन मराठी कवितांचे माझे भाषांतर आणि इतर कवींची अधिक माहिती कृती ऑनलाइन पोएट्री जर्नल!5

साहित्य संस्कृतीच्या एका पैलूकडे 'विशेष अंक' स्वरूपात नियमित ले 'अभिधा' ने 'चौथी नवता' (आधुनाधुनिकता) विशेषांक आणि 'दिलीप चित्रे विशेषांक' एकोणिसाव्या दशकाच्या मेरधित मेश! 'शब्दवेध'ने 1999 मध्ये

5 मराठी: मराठीला अभिजात भाषेचा दर्जा मिळावा यासाठी कोलाहल वाढला। मुंबई बातम्या - टाइम्स ऑफ इंडिया".
द कोटिडियन रिव्होल्यूशन: व्हर्नाक्युलरायझेशन, रिलिजन आणि भारतातील प्रीमॉडर्न सार्वजनिक क्षेत्र. कोलंबिया युनिव्हर्सिटी प्रेस. ख्रिश्चन ली नोव्हेदझके (2016). द कोटिडियन रिव्होल्यूशन: व्हर्नाक्युलरायझेशन, रिलिजन आणि भारतातील प्रीमॉडर्न सार्वजनिक क्षेत्र. कोलंबिया युनिव्हर्सिटी प्रेस.

नव्वदोत्तरी 'मराठी कवितेचा विशेष अंक काढला! 'अभिधानांतर'ने 2001 मध्ये 21 व्या शतकातील मराठी कविता विशेषांक आणि 2006 मध्ये समकालीन मराठीन मराठीन मराठ' नवक्षर दर्शन '(संपादक प्रवीण बांदेकर, सावंतवाडी) यांनी 2009 मध्ये मराठी लिटील मॅगझिन लाळविविव चळवावा! एकोणिसाव्याच्या दशकातील लिटिल मॅगझिन चळवळींनीही विश्राम गुप्ते, श्रीधर तिळवे, प्रवीण बांदाकर सचिन केतकर, एकनाथ पगार, डी!जी काळे, महेंद्र भवरे आणि नितीन रिंथे! अलीकडच्या मराठी कविता आणि काव्य समीक्षेच्या जडणघडणीत या नव्या आवाजांचा मोठा वाटा आहे! 'केल्याणे भाषांतर' (संपादक अनघा भट्ट, पुणे) आणि 'माई मावशी' (संपादक, नीरजा, गणेश विसपुते मुंबई) यांसारख्या अनुवादाला वाहिलेल्या साहित्यिक मासिकांचे योगदान उल्लेखनीय आहे! पद्मगंधा आणि पेन कॉग्रेस (2018) च्या अलीकडील विशेष अंकात जगभरातील अनेक प्रमुख आणि लहान भाषांमधील लेखन, इंग्रजी भाषांतरासह द्विभाषिक स्वरूपात मराठी आणि त्यानंतर मराठीत दिलेले आहे!

निष्कर्ष

एका अर्थाने मराठी वाङ्मयीन दृश्याचे या संक्षिप्त आणि सर्वसमावेशक विहंगावलोकनातील चित्र रोमांचक आणि उत्साही दिसत असले, तरी मनोरंजन उद्योग, प्रसारमाध्यमे आणि नवीन माध्यमे, उग्र जातीयवाद यांच्या विरोधात त्याच्या टिकावूपणाबद्दल गंभीर चिंता आहेत! जातिवाद आणि व्यापारीकरण जे जागतिकीकरणाने सुरू केले! वास्तविक वाचकसंख्येबद्दल देखील प्रश्न उपस्थित केले जातात जेथे पुस्तके प्रकाशित करणे आणि पुस्तके विक्रीसाठी विविध विपणन धोरणे वाचन संस्कृतीच्या वास्तविकतेवर मुखवटा घालतात!

संदर्भ

1. इंगोले, कृष्णा (संपा), ग्रामीण साहित्य आणि वास्तव (डॉ. द. ता. भोसले गौरव ग्रंथ), स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे, २०११.
2. कदम, महेंद्र; जाधव, वामन व सहलेखक (संपा), माती आणि संस्कृती (प्रा. द. ता. भोसले साहित्य समीक्षा), बळीवंश प्रकाशन, नांदेड, २०१३.
3. मराठी: मराठीला अभिजात भाषेचा दर्जा मिळावा यासाठी कोलाहल वाढला | मुंबई बातम्या - टाइम्स ऑफ इंडिया ".
4. द कोटिडियन रिव्होल्यूशन: व्हर्नाक्युलरायझेशन, रिलिजन आणि भारतातील प्रीमॉडर्न सार्वजनिक क्षेत्र. कोलंबिया युनिव्हर्सिटी प्रेस. ख्रिश्चन ली नोव्हेट्झके (2016). द कोटिडियन रिव्होल्यूशन: व्हर्नाक्युलरायझेशन, रिलिजन आणि भारतातील प्रीमॉडर्न सार्वजनिक क्षेत्र. कोलंबिया युनिव्हर्सिटी प्रेस.
5. इंगोले, कृष्णा (संपा), ग्रामीण साहित्य आणि वास्तव (डॉ. द. ता. भोसले गौरव ग्रंथ), स्नेहवर्धन प्रकाशन, पुणे, २०११.
6. कदम, महेंद्र; जाधव, वामन व सहलेखक (संपा), माती आणि संस्कृती (प्रा. द. ता. भोसले साहित्य समीक्षा), बळीवंश प्रकाशन, नांदेड, २०१३.